

Tarptautinių terminų apeliatyvacijos aspektai

JURGITA MIKELIONIENĖ

Kauno technologijos universitetas

ESMINIAI ŽODŽIAI: eponiminiai terminai, onimų apeliatyvacija, deonimizuotas terminas, priešaginė terminų daryba, semantinė terminų analizė

Pirmaisiais XXI a. dešimtmečiais susidomėta atskirų sričių (anatomijos, architektūros, botanikos ir kt.) lietuviškais ir tarptautiniais eponiminiais sąvokų pavadinimais, kurių tyrimai atspindi įvairius terminų kūrimo, termino ir onimo santykių, vaizdingumo terminijoje aspektus. Minėtini Laimutės Kitkauskienės (2011) architektūros, meno ir statybos eponiminių terminų, latvių tyrėjų Lindos Pietės (2007), Lindos Kurmišos (2010) atlikti gretinamieji tikrinių ir eponiminių lietuvių ir latvių kalbų augalų pavadinimų tyrimai; išleistas žodynėlis *Traumatologijos ir ortopedijos eponimai* (Kasradze M., Kasradze D. 2015), publikuotas eponiminių anatomijos terminų tyrimas (Litevkienė 2010). Apie eponiminės kilmės fizikos terminus savo monografijoje užsimena Angelė Kaulakienė (2009). Tačiau sistemingesnio žvilgsnio į bendruosius terminų apeliatyvacijos, t. y. tikrinio žodžio vartimo bendriniu terminu, aspektus, eponiminių terminų struktūrinius ir semantinius tipus vis dar pasigendama, ypač norint su jais supažindinti būsimuosius dalykinės kalbos vertėjus, redaktorius ir kitas mokslinių sąvokų taikomaisiais ir teoriniais aspektais suinteresuotas tikslines grupes. Šio straipsnio tikslas ir būtų struktūriškai ir semantiškai išanalizuoti tarptautinius eponiminius terminus, atkreipiant dėmesį ne tik į lingvistinius, bet ir į ekstralingvistinius jų atsiradimo aspektus.

Eponiminiai terminai – tai iš tikrinio žodžio padaryti sąvokų pavadinimai, o procesas, kai tikrinis žodis tampa bendriniu, vadinamas apeliatyvacija¹. Tokie tikriniai žodžiai, kurie tampa terminais, vadinami epo-

¹ Literatūroje dar vartojami terminai *eponimizacija*, *deonimizacija*, ypač kai norima akcentuoti aktyvų veiksmą.

nimais. Davido Crystalo teigimu, tai asmens vardai, tapę išradimo ar vietos pavadinimais (2003). Lietuviškajame *Kalbotyros terminų žodyne* (Gaivenis, Keinys 1990: 59) eponimu laikomas tik „asmenvardinės kilmės vietovardis“, taigi apibrėžtis akivaizdžiai per siaura, neatspindinti kitų pamatinių žodžių ir įvardijamų objektų ar subjektų įvairovės. *Tarptautinių žodžių žodyne* (2013) *eponimas* (ang. *eponym*) apibrėžiamas kaip „žodis, suteikiantis kam nors savo vardą“. Valentina Skujiņa apeliatyvacija laiko „tikrinio vardo pavertimą bendriniu“ ir įvardija kaip vieną iš terminų kūrimo šaltinių (1993: 264). Tai priešingas onimizacijai procesas. Taigi onomastikos ir terminologijos tyrimai įgauna bendrų bruožų: onimas, kaip tyrimo objektas, turintis lingvistinių ir ekstralingvistinių (istorinių, geografinių, biografinių ir kt.) elementų, virsdamas apeliatyvu arba eponiminiu terminu perduoda savo tyrimo metodologiją terminų tyrėjams, todėl yra analizuojami tiek kalbiniai, tiek išoriniai, ekstralingvistiniai jo aspektai, kaip vienas nuo kito sunkiai atskiriami, papildantys, praturtinantys, padedantys suvokti semantinę motyvaciją ir sąvokos pavadinimo kilmę.

Apeliatyvacija terminiją papildė dažniausiai skolintais terminais, ji yra aktyvus ir aktualus naujų sąvokų pavadinimų kūrimo būdas, pavyzdžiui, 2011 m. periodinę elementų lentelę papildė *kopernikis*, 2016 m. sausį pranešta apie keturių naujų chemijos elementų atradimą, kuriems, atsižvelgiant į Tarptautinės teorinės ir taikomosios chemijos sąjungos (IUPAC) rekomendaciją cheminius elementus vadinti mitologinių figūrų, mineralų, vietovių, šalių ar mokslininkų vardais (Reedijk 2016), 2016 m. birželį pasiūlyti ir lapkričio 28 d. įteisinti *nihonio* (*nihonium*, Nh, „Nihon“ yra vienas iš Japonijos pavadinimų japonų kalba, pažodžiui reiškiantis „tekančios saulės šalis“), *moskovio* (*moscovium*, Mc, pagal Rusijos sostinės Maskvos, kurioje buvo atlikta nemažai svarbių tyrimų, pavadinimą), *tenesino* (*tennessine*, Ts, JAV Tenesio valstijos garbei) ir *oganesono* (*oganesson*, Og, pavadinimas susijęs su Rusijos fiziku Jurijumi Oganesianu už jo novatorišką indėlį į elementų tyrinėjimą) terminai (IUPAC 2016).

Terminologijoje terminų kilmės klausimas visada yra aktualus, todėl svarbu išsiaiškinti, kada ir kaip vyksta onimų apeliatyvacija. Kaip teigia prof. Tatjana Khvesko (Хвесько 2008), tai vyksta tada, kai onimu pavadinamo objekto individualumas tampa nebeakivaizdus: a) kai tikrinio žodžio denotatas tampa pakankamai žinomas visiems tam tikros kalbinės

bendruomenės nariams; b) kai vardas netapatinamas tik su tam tikru vienu konkrečiu denotatu (pavyzdžiui, *maratonas* – niekas nepamena, kad buvo bėgta nuo Maratono kaimo, o dabar tai tik ilgiausia bėgimo rungtis, sporto terminas). Nutrūkus ar labai susilpnėjus loginiams ryšiams su viena sąvoka, jie užmezgami su kita. Kad taip atsitiktų, onimas turi gauti papildomos intelektualios, susijusios su tam tikra mokslo ar kita sritimi informacijos, kurios pakankamas kiekis ir padaro onimą apeliatyvu. Tuo metu vyksta semantinė transformacija – svarbiausias apeliatyvacijos procesas. Pastebėta, kad šis procesas vis intensyvesnėja anglų kalboje, taip atspindėdamas pakitusį kalbos vartotojų požiūrį į tikrinius vardus, į jų nepakartojamumą, sakralumą ir pan. Kadangi šiame tyrime koncentruojamasi tik į internacionalizmus, lietuviškų terminų apeliatyvacija neanalizuojama, o į tarptautinių terminų apeliatyvaciją daugiau žvelgiama ne kaip į lietuvių kalboje vykstantį procesą (suprantama, kad skolinamasi dažniausiai jau deonimizuotus žodžius), bet kaip į įvairiapusį rezultatą, praturtinusį terminiją gausia medžiaga.

Eponiminiai terminai pagal jų apeliatyvacijos ar deonimizacijos laipsnį yra skiriami **į visiškai** ar **iš dalies deonimizuotus** (Skujiņa 1993; Bankava 2011). Kadangi sudėtinių terminų, kurie laikomi dalinės apeliatyvacijos pavyzdžiais (*Cezario pjūvis*, *Bertoletto druska*), vartosenoje yra labai daug, o TŽŽ (2013) tokių labai mažai, šiame tyrime apsiribota tik vienažodžiais, visiškai deonimizuotais terminais. Iš *Tarptautinių žodžių žodyno*, nors jis ir nėra terminų žodynas, tačiau labai parankus eponiminei leksikai tirti, išrinkta beveik 900 eponiminių sąvokų pavadinimų, iš kurių 45 įvardija įvairius naminius gyvūnus ir paukščius. Tokie veislių pavadinimai yra dažniausiai toponiminės kilmės (arkliai *norfolkai* [veislė, išvesta Anglijoje, *Norfolko grafystėje*], triušiai *šampanai* [veislė, išvesta Indijoje, *pagerinta Prancūzijoje, Šampanės (Champagne) provincijoje*], šunys *rotveileriai* [pagal Vokietijos miesto *Rotveilio (Rottweil) pavadinimą*], avys *devonai* [veislė, išvesta Anglijoje, *Devono grafystėje*] ir kt.). Dėl tyrimo apimties ir laikantis nuomonės, kad veislių pavadinimai užima tarpinę padėtį tarp vardyno ir nomenklatūros (Klimavičius 2005: 230), tokio tipo eponiminės kilmės pavadinimai toliau šiame tyrime neanalizuojami. Straipsnio tiriamąją imtį sudaro 816 visiškai deonimizuotų – eponiminių terminų, kurie toliau apžvelgiami pagal formos ir reikšmės ypatumus.

STRUKTŪRINIAI VIENAŽODŽIŲ EPONIMINIŲ TERMINŲ TIPAI

1. Patys ryškiausi **visiškos apeliatyvacijos** pavyzdžiai būtų tik sugramatinti ir fonetiškai prie lietuvių kalbos sistemos pritaikyti terminai – **paprastieji** žodžiai – tikriniai daiktavardžiai. Kartais tik etimologiniai, istoriniai tyrimai padeda nustatyti eponiminių terminų šaltinį. Turint galvoje skolinių (o būtent tokie yra dauguma analizuojamų terminų) pritaikymo prie lietuvių kalbos ypatybes, pagal savo formą, tiksliau baigmenį, visiškai deonimizuoti paprastieji terminai gali būti dviejų tipų:

- 1) kai tikrinis žodis (pavyzdžiui, asmens ar miesto pavadinimas) tampa bendrinio sąvokos pavadinimu be jokių ryškesnių fonetinių, darybinių ar sintaksinių transformacijų, galima būtų sakyti, kad tai reti nulinės afiksacijos atvejai², ypač jei onimas baigiasi balsiu *-a* (*tesla* [pagal išradėjo *N. Teslos* (serb. *Tesla*) pavardę] „tarptautinės vienetų sistemos magnetinės indukcijos vienetas“); *siena* [pagal *Sienos* (it. *Siena*) miesto pavadinimą] „tam tikri rudi dažai“; *katiuša*³ [pagal mažybinę rusiško merginos vardo *Katia* formą] „sovietinis reaktyvinių artilerijos sviedinių svaidymo pabūklas“);
- 2) nelaikant fonetinio ir morfologinio pritaikymo savarankišku terminų kūrimo būdu šiai grupei priskiriami ir dažniausiai iš vyriškų pavardžių sukurti terminai su lietuviškais galūnėmis *-as*, *-is*, *-us*: *nikolis* [pagal anglų fiziko *V. Nikolio* (ang. *Nicol*) pavardę] „optinis įtaisas“; *koloradas* [pagal *JAV Kolorado* (ang. *Colorado*) valstijos, kur pirmiausia paplito, pavadinimą] „lapgraužis vabalas“. Tokio tipo terminijoje daug matavimo vienetų (*bekerelis* [pagal pranc. fiziko *A. Bekerelio* (*Becquerel*) pavardę] „tarpt. vienetų sistemos radioaktyviosios medžiagos aktyvumo vienetas“; *celsijus* [pagal švedų fiziko *A. Celsijaus* (*Celsius*) pavardę] „Celsijaus temperatūros skalės temperatūros vienetas“; *machas* [pagal austrų fiziko *E. Macho* (*Mach*) pavardę] „nesisteminis greičio vienetas, vart. viršgarsinių lėktuvų skridimo greičiui nusakyti“); cheminių elementų (*fermis* [pagal it. fiziko *E. Fermio* (*Fermi*) pavardę] pavadinimų. Kai kada fonetinė adaptacija būna ryškesnė, pavyzdžiui, *berklis* [iš miesto (ang. *Berkeley*) pavadinimo] „radioaktyvus dirbtinis chem. elementas“, *siluetas* [pagal

² Čia ir kitur turima galvoje tik pagrindinė žodžių forma, t. y. vienaskaitos vardininko linksnis.

³ Lietuvos Respublikos terminų banke pateikiamas kaip tikrinis daiktavardis, pragmatonimas, „Katiūša“.

XVIII a. Prancūzijos ministro *Silhouette*, pavardę, jo šaržas] „dailės kūrinys, kuriame figūros ir daiktai vaizduojami kaip dėmės ryškiais išoriniais kontūrais“. Moteriškosios giminės galūnės tarptautiniams eponiminės kilmės terminams lietuvių kalboje pridedamos daug rečiau, dažniausiai sugramatinant ir (ar) fonetiškai adaptuojant taip pat moteriškosios giminės pavadinimus, pavyzdžiui, *tradeskantė* [*pavadinio Linėjus sodininkų Tradeskantų garbei*] „daugiametis žolinis augalas *Tradescantia*“.

Tiesa, turint omenyje tai, kad, pavyzdžiui, cheminių elementų pavadinimai lotynų kalboje turi priesagą *-ium* ir kad ji lieka ar atsiranda ir anglų kalboje, o lietuviškuose atitikmenyse jos nėra (*lorensis* [*pagal JAV fiziko E. Lorenso* (ang. *Lawrence*) pavardę] „radioaktyvus dirbtinis chem. elementas“; lot. ir ang. *Lawrencium*), svarstyti, ar prie originalios pavardės pridedama galūnė, net jei ji skiriasi nuo tos, kurią turi sugramatintas asmenvardis ar mitonimas, pavyzdžiui, *Lorensas* ir *lorensis*, *Kurčiatovas* ir *kurčiatovis*, *Neptūnas* ir *neptūnis*, *Bakchas* ir *bakchis*, yra darybos ar tik kaitybos elementas. Bet kuriuo atveju, lietuvių kalboje jis atlieka gramatinę funkciją, todėl tokie eponiminiai terminai priskiriami paprastiesiems, neišvestiniams. Taigi tiek ir nepatyrę jokios intervencijos, tiek sugramatinti ir prie lietuvių kalbos fonetinės sistemos pritaikyti tokio pavidalo terminai laikomi paprastaisiais eponiminiais terminais, atsiradusiais tikriniam žodžiui perėjus į terminų klasę be ryškesnių struktūros pokyčių. Šitas procesas ne visada gali būti vaizduojamas tik kryptimi onimas / eponimas → apeliatyvas / terminas, kartais kai kuriose kalbose tai būna trinarė seka: apeliatyvas → onimas / eponimas → apeliatyvas / terminas: [lot. *victoria*, ang. *victory*, liet. *pergalė*] → moter. vardas ang. *Victoria* (*Viktorija*) → ang. *victoria* (*viktorija*) – bot. „daugiametis vandens augalas“.

2. Kaip rodo atlikta kiekybinė analizė, eponiminiai terminai lietuvių kalboje dažniau yra **dariniai** (sudaro apie 61 proc. viso duomenyno), tarp jų vyrauja priesagų vediniai, o sudurtinių ar dar kitaip padarytų terminų pasitaiko daug rečiau⁴. Kai kurie iš jų lietuvių kalboje yra sunkiai darybiškai skaidomi, darybinė analizė susipina su etimologine. Apeliatyvu

⁴ Tiesa, pasitaiko tyrimų, kuriuose ir abreviatūros, ypač dėl jų gausos kompiuterijoje, priskiriamos eponiminiams terminams (Karavaeva 2011), bet šito tyrimo metu jos neanalizuotos, nes TŽŽ nepateikiamos.

virtęs onimas ne tik gauna naujų semantinių komponentų, bet neretai jis būna ir gana ryškiai darybiškai transformuojamas, taip atsiranda eponiminiai terminai dariniai.

2.1. **Priesaginė daryba**, nepaisant to, kad kaip kitose kalbose (Karavaeva, 2011), taip ir lietuvių kalboje yra pats produktyviausias eponimiinių terminų kūrimo būdas, nepasižymi didele darybos tipų įvairove ar originalumu: sąvokoms pavadinti naudojama keletas labai dažnų formantų apskritai visuose tarptautiniuose žodžiuose (pavyzdžiui, anglų kalboje, Tatjanos Karavaevos (2011) teigimu, tai būtų *-ian, -ism, -ist, -ium, -ite*), taip pat pasitaiko ir retesnių priesagų vedinių. Nustatytos tokios pagrindinės eponimiinių terminų darybos kategorijos ir tipai:

- abstraktai (veiksmų ir ypatybių pavadinimai). Cheminių ir fizinių procesų, gydymo metodų, mokslo šakų pavadinimai išvesti su priesagomis *-(i)acija, -izacija, -ija*, pavyzdžiui: *darsonvalizacija* [pagal pranc. gydytojo D'Arsonvall pavardę] „gydymas kintamąja elektros srove arba aukštojo dažnio elektromagnetiniu lauku“; *pupinizacija* [pagal JAV fiziko M. Pupino pavardę] „el. grandinės induktyvumo didinimas, tam tikrais tarpais nuosekliai į ją įjungiant induktyvumo rites“. Priesaga *-istika (bizantistika, lituanistika)* perteikia vienos ar kitos srities tyrimų visumą. Varžybų ir šiaip didesnio masto veiksmams pavadinti vartojama priesaga *-iada (spartakiada)*. Vardažodinės ypatybės pavadinimai iš tikrinių daiktavardžių dažniausiai daromi su priesaga *-izmas*. Kaip teigiama ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (1994: 103), dauguma tokių daiktavardžių eina filosofinių, religinių, meninių, mokslinių, politinių krypčių, sistemų, visuomeninių bei politinių santvarkų pavadinimais. Rasti terminai padaryti iš antroponimų – dažniausiai žymių filosofų, teologų, menininkų pavardžių (*bergsonizmas* [pagal filosofo A. Bergsono pavardę] „gyvenimo filosofijos kryptis, svarbiausia pažinimo priemone laikanti intuiciją“; *petrarkizmas* „poezijos kryptis, kuri reiškėsi it. poeto F. Petrarkos meilės lyrikos sekimu“) ir vardų (*tomizmas* „Tomo Akviniečio rel. filos. sistema ir jos pagrindu susiformavusi katalikiškosios filosofijos kryptis“); teonimų ar mitonimų (*mitraizmas* „sinkretiška rel. sistema, pagrįsta dievo Mitros kultu“; *prometėjizmas* „etinis principas, reikalaujantis visos žmonijos, socialinės grupės gerovę laikyti individo veiklos tikslu“), vienas kitas ir pseudoniminės kilmės (*trockizmas* [pagal

Bronšteino pseudonimą Trockis] „ideologinė politinė koncepcija“). Su priesaga *-izmas* yra keletas terminų, kilusių iš oikonimų, pavyzdžiui, *mančesterizmas* [*pagal Didžiosios Britanijos miesto Mančesterio pavadinimą*] „ekon. XIX a. pirmosios pusės anglų politikų ir ekonomistų grupės politinės ekonomikos kryptis“; *solecizmas* ([lot. *soloecismus* < gr. *soloikismos*, *pagal Solų* (gr. *Soloi*) – sen. Atėnų kolonijos, *kalbėjusios negryna gr. kalba, pavadinimą*] „sintaksės klaida, dažn. sintaksės barbarizmas“). Abstrakčios reikšmės terminų yra labai daug, jų darybos pamatas gali būti ir antroponiminės, ir toponiminės kilmės;

- vardazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai gali būti kuriami tiek iš gyvų būtybių, tiek ir negyvų objektų tikrinių vardų. Tai eponiminiai terminai su dariomis priesagomis *-itas* (*sperilitas* [*pagal Frensio L. Sperio* (ang. *Sperry*), *XIX a. Kanados chemiko, pavardę*] „sidabriškai baltas mineralas, platinos žaliava“), *-ija* (*ešerichija* [*pagal vokiečių gydytojo T. Ešericho* (*Escherich*) pavardę] „lazdelinė bakterija“). Matematikos terminijoje yra terminų su *-ianas* (*hesianas* [*pagal vok. matematiko O. Hesės* (*Hesse*) pavardę] „mat. tam tikru būdu sudaryta funkcijos kvadratinė forma“), *jakobianas* [*pagal vok. matematiko K. G. J. Jakobio* (*Jacobi*) pavardę] „determinantas, sudarytas iš daugelio kintamųjų funkcijos dalinių išvestinių“; *vronskianas* [*pagal lenkų matematiko J. Vronskio* (*Wroński*) pavardę] „determinantas, sudarytas iš tiesinės homogeninės lygties sprendinių ir jų išvestinių“ ir kt.); ligų pavadinimai su priesaga *-iozė* (*boreliozė* [*pagal atradėjo Amédė Borelio* (*Amedee Borrel*) pavardę] „erkių pernešama liga“), rastas vienas kitas vedinys su priesagomis *-ika* (*orfika* [iš sen. graikų mitologijos personažo Orfėjaus vardo] „klavišinis muzikos instrumentas, miniatiūrinis fortepijonas, ypač populiarus XIX a. pirmojoje pusėje“), *-ikas* (*anakreontikas* „giedros nuotaikos meilės arba linksmos nerūpestingos buities motyvų kūrinys, parašytas graikų poeto Anakreonto poezijos stiliumi“), *-ina* (*granadinà* [*pagal miestą Granadą*] „isp. liaudies šokis; fandango atmaina“), *-inas* (*andezinas* [*pagal Andų* (*Andes*) kalnų pavadinimą] „mineralas plagioklazas“, *-usė* (*pijusė* [*pagal lot. popiežiaus Pijaus* (*Pius*) vardą] „maža, apvali iš keturių dalių susiūta, katalikų aukštųjų dvasininkų nešiojama kepuraitė“, *-idai* (*aleksandridai* „vid. amžių fantastiniai pasakojimai, pagrįsti Aleksandro Makedoniečio žygių motyvais“) ir

kt. Nemažai tarptautinių teologijos, filosofijos terminų su formantais *-itai, -inai, -istai*, įvardijančių asmenis (*joanitai* [pavadinimas kilo iš Jeruzalės šv. Jono (lot. *Joannes*) *ligoninės*] „religinis pasaulietinis katalikų ordinas“; *bernardinai* „cistersų vienuolių ordino šaka; ~ų įstatus parengė Bernardas Klervietis (pranc. *Bernard de Clairvaux*)“; *eberistai* [pagal vieno vadovų Ž. Ebero (pranc. *Hébert*) pavardę] „kairieji jakobinai, gynę miesto varguomenės interesus“). Vienaskaita tarp asmenų pavadinimų retesnė (*sokratikas* „gr. filosofo Sokrato pasekėjas“; *mahometonas* [pagal islamo pradininko ir pranašo *Mahometo* vardą] „islamo tikybos žmogus“).

Analizuojant eponiminius terminus pastebėta ir kitiems terminų tipams būdingų derivacinių bruožų, tarp jų pasitaiko ir išvestinių darinių su dviem priesagomis, pavyzdžiui, *salmonele* [pagal JAV patologo D. *Salmono* pavardę] → *salmonelioze* „ūminė infekcinė liga, dažniausiai pažeidžianti skrandį ir žarnyną“; kai kurie eponimai yra tapę ir gausnio terminų darybos lizdo pamatu: pagal anglų mokslininko Džono Daltono pavardę pavadintas *daltonas* („nesisteminiis masės vienetas, vartotas branduolio fizikoje“) ir dar sukurti keli vediniai: *daltonizmas* („įgimtas nesugebėjimas skirti kai kurių spalvų“), *daltonikas* („sergantis daltonizmu“), *daltonidai* („pastovios sudėties chem. junginiai“).

Kalbant apie priesaginę eponiminių terminų darybą, akcentuotina ir ryški analogija, pavyzdžiui, šalia žinomesnių vedinių *olimpiada*, *spartakiada* šliejasi tą pačią priesagą *-iada* ir vienodą darybos reikšmę turintys, t. y. analogiškos darybos kitų sporto renginių pavadinimai *alpijadiada* („kalnų sporto renginys, sąskrydis, kurio dalyviai kopia nurodytais takais į kalnus, rengiama nuo 1933 m.“), *makabiada* („pagal olimpinę programą rengiama „Makkabi“ sporto draugijos pasaulinės žydų žaidynės Tel Avive“), *ikariada* („pasaulinės aviacijos sporto žaidynės, pirmoji surengta 1991 Prancūzijoje“). Su analogija susijęs ryškus kai kuriose srityse reguliavimas ir nusistovėjusios nominacijos tradicijos, pavyzdžiui, mineralams pavadinti dažniausiai vartojama priesaga *-itas*: *prustitas* [pagal Prancūzijos chemiko Ž. L. *Prusto* (*Proust*) pavardę], *otenitas* [pagal Prancūzijos miesto *Oteno* (*Autun*) pavadinimą], *silimanitas* [pagal JAV mineralogo B. *Silimeno* (*Silliman*) pavardę] ir kt. Augalų pavadinimai, nors ir kilę iš vyriškų pavardžių, gauna moteriškosios giminės formantą *-ija* (*magnolija* [pagal pranc. botaniko P. *Manjolio* (*Magnol*) pavardę], *gledičija* [pagal vok. bota-

niko Gledičo (*Gleditsch*) pavarde], *paulinija* [pagal XVII a. danų botaniko S. Paulio (*Paulli*) pavarde], *valisnerija* [pagal it. gamtininko A. Valisnierio (*Vallisneri*) pavarde] ir kt.), rečiau *-ėja*, pavyzdžiui, *kobėja* [pagal isp. botaniko B. Kobo (*Cobo*) pavarde] „laipiojantis dekoratyvinis augalas“.

Šalia vos ne visose srityse randamų anksčiau paminėtų darybos tipų pasitaiko ir gana specifinių eponiminių terminų su retesnėmis, kartais tik morfemiškai ar diachroniškai įžiūrimomis priesagomis. Dažniausiai tai slaviškos kilmės terminai, pavyzdžiui: *kirilika* „viena iš dviejų (antroji glagolika) slavų pirmųjų abėcėlių; taip pavadinta slavų švietėjo Kirilo garbei“; *liavonicha* [baltr. *Leono žmona*] „liaudies šokis“; *kujaviakas* [lenk. *Kujavija* (*Kujawy*), *ist. Lenkijos sritis*] „lenkų liaudies šokis“.

Tarp analizuojamų pavyzdžių pasitaiko ir įvairios reikšmės hibridų su lietuviškomis priesagomis: *-ybė* (*mahometonybė*), *-ininkai* (*garibaldininkai* „Italijos pasipriešinimo judėjimo prieš fašizmą dalyviai, pasivadinę nacionalinio didvyrio Dž. Garibaldžio (*Garibaldi*) sekėjais“), *-ėlė* (*kanarėlė* „zool. kikilių šeimos paukštis giesmininkas, kilęs iš Kanarų salų“) ir kt. Daugiausia tokie terminai – asmenų pavadinimai, pagal priklausymą kokiai nors organizacijai, judėjimui, susivienijimui, mokyklai ar pan. gaunantys priesagą *-iečiai* (*elžbietiečiai* „XVI a. pab.–XVII a. pr. (karalienės Elžbietos I valdymo paskutinio dvidešimtmečio ir karaliaus Jokūbo I valdymo laikotarpio) anglų dramaturgai, kurių (ypač V. Šekspyro) kūryba sudaro vieną svarbiausių renesanso literatūros laimėjimų“; *miletiečiai* „pirmoji gr. filos. mokykla, gyvavusi VI a. pr. m. e. Mileto mieste“). Hibridų, išvestų iš lietuviško asmenvardžio kamieno, *Tarptautinių žodžių žodyne* rastas tik vienas – *domeikitas* [pagal geologo I. Domeikos pavarde] „baltas, pilkas, trapus, retas mineralas, vario arsenidas“.

2.2. Lyginant su priesaginiaisiais ir paprastaisiais terminais, kiti vienažodžių eponiminių terminų struktūriniai tipai – sudurtiniai, sutrauktiniai, trumpiniai yra ne tokie populiarūs. **Sudurtiniuose** eponiminiuose terminuose dažniausiai pirmasis sandas yra deonimizuotas, antrasis – klasikinės kilmės, pavyzdžiui, *-metras*, *-fonas*, galintis eiti ir savarankišku žodžiu: *hercmetras*, *niutonmetras*, *ommetras*; *saksofonas*, *patefonas*, pavadinantys prietaisus ir instrumentus. Pasitaiko ir tokių pavienių atvejų, kai abu sandai yra kilę iš savarankiškų žodžių, bet antrasis nepasikartoja kituose eponiminiuose dūriniuose, pavyzdžiui, *niutonsekundė* „impulso vienetas“; *portlandcementis* [pagal Portlendo (ang. *Portland*) pusiasalio D. Britanijoje pavadinimą + *cementas*] „labiausiai paplitusi hid-

raulinė rišamoji medžiaga – smulkus klinkerio, gipso ir aktyvių mineralinių priedų malinys“. Tarp sudurtinių eponiminių terminų pasitaiko ir su antraisiais nesavarankiškais tarptautiniais sandais: mokslų pavadinimai su *-logija* (*atlantologija*, *egiptologija*, *venerologija*), retesni dūriniai su sandais *-tipija* (*dagerotipija* [pagal prancūzo Luji Žako Mandė Dagero (*Daguerre*), vieno iš fotografijos išradėjų pavardę] „pirmasis fotografavimo būdas“), *-zauras* (*atlantozauras* „apie 40 m ilgio iškastinis roplys, gyvenęs mezozojinėje eroje“) ir kt. Kartais onimas sudurtiniame žodyje atsiranda jau kaip išvestinio antrojo dėmens pagrindas, pavyzdžiui, *socialdarvinizmas* „sociologijos kryptis, mechaniška taikanti anglų gamtininko Č. Darvino atskleistus biol. dėsnius visuomenės reiškiniams aiškinti“. Serijiniams dariniams galima priskirti tokio tipo dūrinius su prefiksoidu *neo-* (*neokantizmas* „filos. kryptis, plėtojusi I. Kanto idėjas; atsirado Vokietijoje XIX a. II pusėje“; *neohėgelizmas* „XIX a. pab.–XX a. pr. filos. kryptis, plėtojusi ir kritikavusi G. V. F. Hėgelio filos. koncepcijas“; *neoplatonizmas* ir kt.). **Sutraumtinių** terminų (maišinių), taip pat ir **trumpinių**, yra dar mažiau: *bozonas* [pagal Indijos fiziko Š. Bozės pavardę + (*elektr*)onas] „elementarioji arba sudėtinė dalelė, kurios sukinytis lygus nuliui arba sveikajam skaičiui“; *orimulsija* [pagal Venesuelos Orinoko provincijos, kur gaminama, pavadinimą + *emulsija*] „sunkiosios naftos ir vandens emulsija“; *do* („garsas, dar vadinamas c“ [iš it. muziko Dž. B. Donio (*Doni*) pavardės pirmojo skiemens]). Dėl darybos formantų daugiareikšmiškumo eponimai gali pasirodyti klaidinantys, sukurti nepaisant terminams keliamų tikslumo, aiškumo, viena-reikšmiškumo reikalavimų, pavyzdžiui, priesaga *-itas* randama ne tik mineralų, bet ir ligų pavadinimuose, plg. mineralas *biotitas* [pagal prancūzų fiziko ir astronomo Žano Batisto Bio (*Biot*) pavardę] „chem. silikatų klasės, žėručių grupės mineralas“ ir *haimoritas* „žandinio ančio (sinuso) uždegimas“ [pavadintas pagal anglų anatomo N. Haimoro (ang. *Highmore*), aprašiusio šį antį, pavardę], priesaga *-ija* panaudojama dar skirtingesnės semantikos terminuose, pavyzdžiui, augalų (*araukarija* [pagal Čilės Arauko (*Arauco*) provincijos pavadinimą] „aukštas visžalis spygliuotis medis“), bakterijų (*borelija* [pagal atradėjo Amedee Borrelio pavardę] „erkių pernešama bakterija“), iškastinių roplių (*seimūrija* [pagal radimo vietos JAV miesto Seimūro (ang. *Seimour*) vardą] ir kt. pavadinimuose. Tokia įvairovė ir formantų sutaptis nepadedą nespecialistui iš karto identifikuoti denotato. Tačiau kadangi kaip terminai jie vartojami skirtingose

sirtyse, tai nebent tik mokslo populiarinamuose straipsniuose ar interneto naujienų antraštėse pavartoti gali sukelti šiokią tokią sumaištį.

Apibendrinant struktūrinę eponiminių terminų tipologiją, galima pasakyti, kad dėl to, jog dauguma jų yra tarptautiniai, daugelyje kalbų jų struktūriniai tipai yra beveik vienodi, vyrauja priesaginiai vediniai bei paprastųjų eponiminių terminų gausa. Lietuviškoji eponiminė terminija ryškiau išsiskiria tik adaptacijos aspektais ir, žinoma, hibridinių darinių formantų originalumu.

SEMANTINĖ EPONIMINIŲ TERMINŲ ANALIZĖ

Tyrimo metu visų 816-os visiškai deonimizuotų iš *Tarptautinių žodžių žodyno* išrinktų įvairių sričių eponiminių, vienažodžių terminų **semantinė klasifikacija** pirmiausia pagrįsta įvardijamos sąvokos ryšiu su tam tikra mokslo ar veiklos sritimi. Pagal tai terminai suskirstyti į 15 skirtingos apimties terminijos grupių: filosofijos, religijos, politologijos ir pan. (20,6 proc.), chemijos (18 proc.), fizikos, matematikos ir astronomijos (8 proc.), botanikos (7,6 proc.), medicinos, veterinarijos ir zoologijos (7,5 proc.), filologijos (6,3 proc.), technikos (5,9 proc.), aprangos ir tekstilės (5 proc.), muzikos ir choreografijos (4,2 proc.), kulinarijos (3,9 proc.), geologijos ir paleontologijos (3,7 proc.), architektūros, dailės ir fotografijos (3,5 proc.), ekonomikos ir numizmatikos (3,3 proc.), geografijos (1,3 proc.) ir sporto (1,2 proc.).

Koncentruojantis į kognityvinę apeliatyvacijos, t. y. tikrinio žodžio tapimo bendrinio ypatybę, kaip jau buvo minėta, nustatyta, kad pagrindinis šio proceso būdas yra **metonimizacija**, kai užčiuopiama ryški loginė erdvės, laiko, vietos, priežasties-pasekmės, dalies-visumos sąsaja. Bet terminų apeliatyvacijos atveju dažniausias ryšys a) antroponimas – objektas (augalas, mineralas, cheminis elementas, matavimo vienetas ir t. t.); b) toponimas – objektas.

Pagal tai ir remiantis onomastikoje įprasta tikrinių žodžių klasifikacija (aiškų susistemintą vaizdą žr. Mickienė, Bačiūnaitė-Lūžienė 2013), visus eponiminius terminus galima skirstyti į kilusius iš gyvos būtybės ir negyvo objekto vardų, o šiuos savo ruožtu į dar smulkesnius tipus ir potipius.

1. Pamatiniai **realių gyvų ir išgalvotų būtybių vardai** – tai pirmiausia antroponimai (vardai, pavardės, slapyvardžiai, personažų vardai), mitonimai ir teonimai. Gyvų būtybių vardai tapo daugiau nei 60 proc. sąvokų pagrindu.

1.1. Neabejotina, kad beveik visi šio tipo antroponiminės kilmės terminai atsiradę dėl ryškių egocentriinių ir ekstralingvistinių (Burkova 2010) motyvų:

- pagerbiant pačius išradėjus ir atradėjus, konstruktorius (*kocheris* [pavadintas jį sukūrusio šveicarų chirurgo E. Kocherio pavarde] med. „dantytas instrumentas kraujagyslei užspausti“; rankiniai šaunamieji ginklai *deringeris*, *berdanas*, *brauningas*, *koltas*, *naganas*, *mauzeris*, *vinčesteris* pavadinti juos sukūrusių konstruktorių pavardėmis); prisimenant didžiuosius botanikus, gamtininkus ir kitus įvairių sričių mokslininkus sukurti terminai *gerberà* [vok. gydytojo ir gamtininko Gerberio garbei] „daugiametė žolė, dekoratyvinis augalas“; *elzevyras* [pagal XVI–XVII a. ol. spaustuvininkų leidėjų Elzevirų (Elsevier) pavardę] „spaustuvės šifras; mažo formato knygutė“; *makadamas* [pagal škotų išradėjo Makadamo (McAdam) pavardę] „kelio danga iš kelių sluoksnių trupintos, mechaniškai sutankintos skaldos“; *dyzelis* [pagal vok. išradėjo R. Dyzelio (Diesel) pavardę] „vidaus degimo variklis“ ir kt.;
- reiškiant pagarbą valdžiai terminais virsta imperatorių, carų, karalių ir karalienių vardai ir pavardės (*aleksandritas* [pagal Rusijos caro Aleksandro II vardą] „mineralas, chrizoberilo atmaina; I klasės brangakmenis“; *viktoria* [pagal Didžiosios Britanijos karalienės Viktorijos vardą] „daugiametis vandens augalas“; *bonapartizmas* „kontrrevoliucinės diktatūros forma, susiformavusi XIX a. pr. Prancūzijoje, valdant imperatoriui Napoleonui I Bonapartui“);
- neužmirštami karo vadai, diktatoriai, generolai (*bėkešas* [pavadintas Lenkijos ir Lietuvos valstybės karo vado K. Bekešo (lenk. *Bekiesz*) vardu] „apsiaustas, įimtas per liemenį, pamuštas kailiu arba vata; nuo XVI a. nešiotas ir Lietuvos bei Lenkijos diduomenės“; *galifė* [pagal pranc. generolo G. A. de Galifė (de Galliffet) pavardę] „iki kelių siauros, nuo kelių į viršų plėtėjančios kelnės“; *peršingas* [pagal amer. generolo Pershingo pavardę] „branduolinė vidutinio nuotolio balistinė raketa“);
- atiduodant duoklę žymiesiems rašytojams (*getitas* [vok. *Goethit*; pagal vok. poeto J. V. Gėtės (Goethe) pavardę] „mineralas, geležies hidroksidas; adatiška geležies rūda“; *baironizmas*), enciklopedininkams (*rudbekija* [pavadino Linėjus švedų enciklopedininko Rudbecko garbei] „žolinis aukštaūgis augalas“), t. y. garsiems asmenims, kurie tiesiogiai nėra susiję su pavadinamu objektu;

- įamžinant brangių žmonių – žmonų, dukterų, draugių atminimą (*hortenzija* [pagal prancūzų įžymaus laikrodininko ir nepaprastai tikslių chronometrų konstruktoriaus Žano Andrė Lepoto žmonos Hortenzijos (*Hortense*) vardą] „dekoratyvinė parkų, sodų ir vazoninė gėlė“; taip pat ir *berta* [pavadintas fabrikanto Krupo žmonos Bertos vardu] „artilnerinis pabūklas“.

Pabrėžtina, kad šioje eponiminių sąvokų pavadinimų grupėje vyrauja pavardinės kilmės terminai, tai apskritai pati gausiausia eponiminių terminų kategorija.

1.2. Mitologija ir religija yra svarbios žmogiškosios tapatybės dalys, todėl nestebina ir graikų olimpo bei romėnų panteono dievų (*apolonas* „zoo. dieninis drugys“), kitų mitų personažų pavidalo, pavyzdžiui, Tantalo, Chimeros, Medūzos vardų pagrindu (*tantalas* „chem. elementas Ta, atom. Nr. 73, melsvo atspalvio metalas“; *chimera* „dailės kūrinys, architektūros arba dailės kūrinio dekoratyvinis elementas, vaizduojantis mitinę Chimerą ar kitą fantastinę būtybę“; *medūza* „zoo. jūrinis duobagyvis“) atsiradusių terminų buvimas. Dažniausiai į tarptautinę terminiją jie atėjo per klasikinės kalbas, todėl yra nesunkiai suprantami, keliantys asociacijų su ryškiausiomis išorinėmis ar vidinėmis ypatybėmis, neįprastais gebėjimais ar galiomis. Šiek tiek mažiau yra terminų, pavadintų kitų tautų, pavyzdžiui, senovės skandinavų dievų ar legendinių herojų (*egirinas* [pagal islandų jūrų dievo Egyro vardą] „mineralas, tamsiai žalias piroksenas“; *vanadis* [pagal Vanadės, sen. skandinavų grožio deivės vardą] „chem. elementas V, metalas“), taip pat šventųjų, įvairių Biblijos personažų (*abramitai* „religinė sekta XVIII a. Bohemijoje, skelbėsi senosios žydų religijos, t. y. Abraomo religijos išpažinėjais“) vardais. Daug iš įvairių šventųjų vardų išvestų religijos terminų vienaip ar kitaip siejasi su kokia nors konfesija, jos šalininkais ar pan.

Visi antroponiminės kilmės terminai pasižymi vaizdingumu vien jau dėl savo specifinio ryšio su pamatiniu žodžiu, tačiau ypač ekspresyvūs yra literatūrinių personažų vardais pavadintos sąvokos (*arlekinada* „nedidelė pantomimos scena, kurioje dalyvauja svarbiausias jos veikėjas Arlekinas ir kiti italų komedijos kaukėti personažai“; *montekristas* [pagal A. Diuma romano „Grafas Montekristas“ herojaus vardą (*Monte Cristo*)] „mažo kalibro šautuvas, revolveris, pistoletas“; *hamletizmas* [pagal anglų rašytojo Viljamo Šekspyro tragedijos „Hamletas“ herojaus vardą] „maš-

laus, jautraus, nepakenčiančio blogio, bet neryžtingo, neveiklaus, neapsisprendžiančio žmogaus elgsena“; *pantagriuelizmas* [pagal F. Rablė veikalo „Gargantiua ir Pantagriuelis“ herojaus vardą (pranc. Pantagruel)] „prasčiokiškas, ciniškas humoras“ ir kt.).

2. Eponiminiai terminai, padaryti iš **negyvų objektų tikrinių pavadinimų**, daugiausia kilę iš vietovardžių (toponimų, hidronimų, oikonimų), tik keli iš muzikos grupės (*bitlas* [pagal anglų instrumentinio vokalinio ansamblio „The Beatles“ pavadinimą] „instrumentinio vokalinio ansamblio, atliekančio bigbito muziką, dalyvis“) ar leidinių pavadinimų (*parnasiėčiai* [pagal poezijos rinkinio „Šiuolaikinis Parnasas“ (1866) pavadinimą] „XIX a. II pusės pranc. poetų grupė“). Tokius terminus pagal pamatinio žodžio pavadintus objektus galima skirstyti smulkiau.

Geografinės kilmės terminai, kilę iš:

- žemynų (*europis* [pagal Europos žemyno pavadinimą] „chem. elementas Eu, atom. Nr. 63; metalas“), šalių (*portugalas* „auksinė moneta, kaldinta XVI ir XVII Pietų ir Vidurio Europoje pagal Portugalijos auksinių monetų pavyzdį“), sričių, valstijų (*čakas* [pagal Š. Argentinos provinciją Chaco] „Šiaurės vakarų Argentinos savanų ir miškų kompleksas“; *kalifornis* [pagal atradimo vietos JAV Kalifornijos (ang. California) valstijos pavadinimą] „radioaktyvus dirbtinis chem. elementas Cf, atom. Nr. 98“), miestų (*čarlstonas* [pagal JAV Čarlstono (ang. Charleston) miesto pavadinimą] „greito tempo pramoginis šokis“; *plombyras* [pagal Prancūzijos miesto Plombjero (pranc. Plombières) pavadinimą] „valgomieji ledai iš grietinėlių“) ir net kaimų ar vietovių (*badmintonas* [pagal Anglijos vietovės Badmintono (ang. Badminton) pavadinimą] „sport. žaidimas“; *iterbis* [pagal Švedijos vietovės Iterbiaus (šved. Ytterby), kur buvo rastas, pavadinimą] „chem. elementas Yb, atom. Nr. 70; metalas“) pavadinimų. Tai gausiausia iš toponimų sukurtų terminų grupė, išsiskirianti ir įvairių lotyniškų oikonimų, kitų kalbų istorinių pavadinimų, tapusių terminais, dideliu kiekiu (pvz.: chem. elementai *hafnis* [pagal lotynišką Kopenhagos (lot. Hafnia) pavadinimą], *holmis* [pagal lotynišką Stokholmo (lot. Holmia) pavadinimą], *germanis* [pagal lotynišką Vokietijos (lot. Germania) pavadinimą], *rutenis* [pagal Rusijos (lot. Ruthenia) pavadinimą]; geol. *kambras* [pagal D. Britanijos Velso pusiasalio lot. pavadinimą Cambria] „Žemės geol. istorijos pa-

leozojaus eros I periodas“; zoo. *na ūplijus* [pagal sen. graikų miesto *Nauplijos* (gr. *Nauplio*) pavadinimą] „daugumos žemesniųjų vėžiagyvių planktoninė lerva“; chor. *lipsis* [vok. *Lipsi*; pagal lot. *Leipcigo pavadinimą Lipsia*] „vokiečių pramoginis šokis“ ir kt.);

- kalnų (*vezuvianas* [pagal *Vezuvijaus* (it. *Vesuvius*) vulkano pavadinimą] „mineralas, sudėtingasis kalcio ir aliuminio silikatas“; *andezinas* [pagal *Andy* (isp. *Andes*) kalnų pavadinimą] „mineralas plagioklazas“) ir slėnių (*hālingas* [norv. *Halling, Halingdalis slėnis*] „norv. liaudies šokis“) vardų;
- salų (*borneolis* [pagal *Borneo (Kalimantano) salos pavadinimą*] „organinis junginys C“; *topazas* [pagal *Topazo salos Raudonojoje jūroje pavadinimą*] „mineralas, vandeningasis aliuminio silikatas“) ir pusiasalių (*labradoras* [pagal *Labrado* (ang. *Labrador*) pusiasalio pavadinimą] „mineralas plagioklazas“) pavadinimų;
- upių (*ipritas* [pranc. *ypérite*] „chem. kovinė nuodingoji medžiaga; pirmą kartą 1917 pavartojo vokiečiai kautynėse Belgijoje prie Ipro (Ypres)“; *tvidas* [pagal *Škotijos Tvido* (ang. *Tweed*) upės pavadinimą] „iš vilnionių pašukinių verpalų austas audinys su smulkiu raštu“; *amazonė* [pagal *Amazonės upės pavadinimą*] „vidutinio dydžio žalia papūga Amazona“; *giuncas* [pagal *Dunojaus intako Giunco* (vok. *Günz*) pavadinimą] „seniausias kvartero periodo ledynmetis Alpėse“), šaltinių (*agatas* [pranc. *agate* < gr. *achatēs* pagal *Agato šaltinį Sicilijoje, kur pirmą kartą rastas*] „mineralas, pusbrangis akmuo“) ir kitų hidronimų.

Kaip matyti iš oikoniminės kilmės pavyzdžių, terminijoje vyrauja terminai, atsiradę dėl metoniminio ryšio, kai pavadinimas vietos, kurioje buvo atrastas, sukurtas koks nors objektas ar fiksuotas reiškinys, tapo to objekto ar reiškinio pavadinimu. Pasitaiko ir individualesnių atvejų, pavyzdžiui, cheminis elementas *rutenis* pavadintas šalies, kurioje gimė jį atradęs mokslininkas, vardu. Taip deonimizuojant toponimus ir hidronimus yra padaryta daug chemijos, geologijos, choreografijos eponiminių terminų.

Daug rečiau eponiminių terminų atsiranda dėl kito žodžio reikšmės perkėlimo būdo, t. y. **metaforizacijos**, kai pavadinimas pagal išorinio ar vidinio požymio panašumą tampa eponiminių terminų pagrindu (pavyzdžiui, *hiacintas* padarytas iš mitonimo, dabar yra minerologijos ir botanikos terminas, pagal tą pačią gėlės žiedo ir mineralo spalvą ir grožį;

chimera „zoo. žuvis galinti keisti spalvą“, matyt, dėl savo neįprastumo taip pat gavusi mitonimo vardą).

Terminologijoje dažnai pabrėžiamas sąvokų pavadinimų vienareikšmiškumas, nepriklausomybė nuo konteksto ir emocinis neutralumas. Šių dalykų kuriant eponiminius terminus akivaizdžiai ne visada yra paisoma, nes itin stiprus yra asociacinis ryšys (pavyzdžiui, iki 10 cm užauganti kirmėlė *afrodité*, kurios kūnas apaugęs vaivorykštės spalvomis tviskančiais šereliais, primenančiais žalsvai auksinį kailiuką, gyvenanti įsirasusi į jūros paviršinį gruntą ir savo grožiu gyvūnijos pasaulyje prilygstanti Afroditei Olimpe)⁵.

Pats eponiminis terminas savo formos paprastumu kartais neprisideda prie semantinio skaidrumo, nes tik galūnė kartais skiria iš to paties tikrinio žodžio sukurtus eponiminius terminus, ir tada vieno ar kito sąvokos pavadinimo pasirinkimas neatidesniam vartotojui gali sukelti komunikacinės ar mokslinės painiavos: plg. *afganis* („piniginis vienetas“) ir *afganas* („pietvakarių vėjas, pučiantis Amudarijos aukštupyje“ ir „kilimas, audžiamas Vidurinėje Azijoje“); *einšteinas* („fiz. šviesos matavimo vienetas“) ir *einšteinis* („radioaktyvus dirbtinis chem. elementas“). Eponiminių terminų linkstama vengti ir dėl pasitaikančios homonimijos. Kartais homonimiškas onimas yra dviejų homonimiškų terminų (1 *bostonas* ir 2 *bostonas*) pagrindas: Didžiosios Britanijos miestas Bostonas įamžintas tekstilės terminijoje – „grynavilnis ruoželinio pynimo audinys“, o Bostono, esančio JAV, pavadinimas tapo choreografijos terminu, įvardijančiu lėtojo valso atmainą. Tiesa, specialiuosiuose skirtingų sričių terminų žodynuose tokie atvejai reti, o tarptautinių žodžių žodynuose jie pateikiami atskiruose straipsniuose, taigi lieka tik reikiamo šaltinio ar žodžio pasirinkimo problema.

IŠVADOS

1. Onimas virsdamas į eponiminį terminą praranda savo individualumą, bet įgyja naujų bruožų, o visa kalbos sistema pasipildo įvairios struktūros tarptautiniais žodžiais, naujažodžiais – ryškiais visateisiais terminais; dėl akivaizdžios analoginės darybos daugėja darinių, turinčių akivaizdų ryšį su onimais, bet atliekančių *pastariesiems* jau nebūdingas funkcijas.

⁵ Anglų kalboje ši kirmėlė pavadinta *See mouse*, tai rodo, kad terminai nėra akiai skolinami, net jei jie tarptautiniai, o ieškoma ryškiausių asociacijų.

2. Eponiminės kilmės terminai gali būti įvairios struktūros, lietuvių kalboje dažniau nei lotynų ar anglų yra paliekamas paprastasis žodis, kuris sugramatinamas, tačiau kitaip nei anglų, kur ir kamienas išlaiko bet kurios originalo kalbos lotynizuotą rašybą, lietuvių kalboje jis fonetiškai adaptuojamas.

3. Dažniausiai semantinė onimų transformacija į terminus vyksta metonimizuojant. Daugiausia yra antroponiminės kilmės, iš vyriškų pavardžių padarytų terminų. Eponiminių terminų polisemija ir homonimija nėra pageidaujamas reiškinys, tačiau išvengiamas dėl terminų vartosenos skirtingose srityse.

4. Kiekvienas onimas, pavadinantis kuo nors nusipelnusį ir plačiai išgarsėjusį asmenį, ar kuo nors svarbios vietos pavadinimas dėl apeliatyvacijos gali tapti eponiminiu terminu.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Bankava B. 2011: *Eponimi latviešu valodā: lingvistiskais aspekts*, Rīga: Latvijas universitāte.
- Burkova T. 2010: Peculiarities of the Appellativation of Anthroponyms in a Scientific Style. – *Vestnik Yaroslavskogo gosudarstvennogo universiteta*, 87–91.
- Crystal D. 2003: *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos centras, 1994.
- Gaivenis K., Keinys S. 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.
- IUPAC 2016: IUPAC Announces the Names of the Elements 113, 115, 117, and 118. *IUPAC*. Prieiga per internetą: <https://iupac.org/iupac-announces-the-names-of-the-elements-113-115-117-and-118/>.
- Karavaeva T. L. 2011: Structural and semantic types of eponyms. – *Opera in onomastica* 14, Odesa: Astroprint, 80–89. Prieiga per internetą: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Karavaev.pdf>.
- Kaulakienė A. 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida*, Vilnius: Technika.
- Kasradze M., Kasradze D. 2015: *Traumatologijos ir ortopedijos eponimai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Keinys S. 2005: Galūninė lietuviškų terminų daryba. – *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 77–112.
- Kitkauskienė L. 2011: Eponiminiai architektūros, meno ir statybos terminai lietuvių kalboje. – *Santalka: filologija, edukologija* 19(1), Vilnius: VGTU leidykla, 48–58.
- Klimavičius J. 2005: Lingvistinis požiūris į veislių nomenklatūrą. – *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Kurmiņa L. 2010: Eponiminiai augalų pavadinimai latvių ir lietuvių kalbose: darybos būdai. – *Leksikografija ir leksikologija* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 355–367.
- Litevkiene N. 2010: Eponyms of Anatomy. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 14(1), Liepāja: Liepājas universitāte, 156–161.
- Mickienė I., Bačiūnaitė-Lūžienė L. 2013: *Onomastikos įžvalgos*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Pietė L. 2007: Personvārdi latviešu un lietuviešu augu nosaukumos. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 11, Liepāja: Liepājas universitāte, 45–53.
- Reedijk J. 2016: How to name new chemical elements. *IUPAC*. Prieiga per internetą: <https://iupac.org/recommendation/how-to-name-new-chemical-elements/>.
- Skujiņa V. 1993 (2002): *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*, Rīga: Zinātne.
- ТӢӢ 2013: *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma littera.
- Хвесько Т. 2008: Когнитивное описание формирования топонимов. – *Язык и культура*, Томский государственный университет, 77–82. Prieiga per internetą: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000349304/03/image/03-077.pdf>.

ASPECTS OF APPELLATIVATION OF INTERNATIONAL TERMS

Lithuanian terminology research into eponymous terms of various fields (anatomy, architecture, botany, etc.) began in the 21st century. However, a more systematic view that includes the general aspects of the appellativation of terms is still eligible, especially in order to introduce them to the future translators of the subject language, the editors, and other target groups that are interested in the applied and theoretical aspects of the scientific concepts. Although appellativation complements the terminology most often with the borrowed terms, and most eponymous terms were created back in the nineteenth century, it is an active and relevant way of creating new term names. For example, in January 2016 the discovery of four new chemical elements was announced, which, in line with the IUPAC recommendation to give chemical elements the names of mythological figures, minerals, locations, countries or scientists, in June 2016 were proposed to be named as *nihon*, *moskov*, *tenesin* and *oganeson*. The given terms were legalized on 28th November 2016.

An onym loses its individuality in the process of turning into the appellative term, but acquires new features, and the new words of various structures enter the language system. The article gives a brief overview of the 816 eponymic words from various fields created on the basis of a proper names selected from the *Tarptautinių žodžių žodynas* (Dictionary of International Words) (2013), the structural and semantic varieties of the fully appellative terms, by combining linguistic and extralinguistic aspects related to the encyclopedic and scientific knowledge of various fields. According to the field, all the terms are divided into 15 groups (for example, chemistry, physics, mathematics and astronomy, botany, technical, clothing, sports, choreography, etc.). The main method of appellativation is metonymization when there is a strong logical connection between the proper name of a person or an area and a particular object or phenomenon. The oikonyms have become the background for more than 60 percent of the concepts researched, most of which have developed due to egocentric motives. Not only does the appellative onym acquire new semantic components, but it is often derivatively transformed: among the deonymized terms there are not only grammatically adapted terms (*fermis*, *klarkas*), but also there is an abundance of suffixal derivatives (*hesianas*, *mahometonybė*, *rusoizmas*), compounds and blends (*atlantozauras*, *orimulsija*).

Gauta 2017-09-18

Jurgita Mikelionienė
Kauno technologijos universitetas
K. Donelaičio g. 73, LT-44249 Kaunas
E. paštas jurgita.mikelioniene@ktu.lt